

*Гоцалюк С. Ю.,**кандидат юридичних наук,
викладач кафедри адміністративного права
Міжрегіональної академії управління персоналом*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті визначено особливості формування змісту етичних кодексів у професійній діяльності фахівців соціокультурної сфери в Україні. Методологія дослідження полягає у застосуванні діалектичного, аналітичного, порівняльного правознавства для виокремлення особливостей змісту етичних кодексів у професійній діяльності фахівців соціокультурної сфери; функціонально-інструментального – для дослідження ролі та впливу етичних кодексів на розвиток саморегулювання у соціокультурній сфері. Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджено особливості змісту та роль етичних кодексів у професійній діяльності фахівців соціокультурної сфери в Україні. У результаті дослідження, зроблено висновок, що етичні кодекси у соціокультурній сфері – це нормативна форма саморегулювання культури, яка визначається професійними спілками в межах їх спільного бачення та законодавства. Етичні кодекси у соціокультурній сфері насамперед мають відповідати стандартам міжнародних договорів та національного законодавства. Встановлено, що ухвалення етичних кодексів певною спільнотою у соціокультурній сфері є важливим цивілізаційним кроком і фактором стандартизації та водночас недопущення порушення права на творчу діяльність. Визначено, що етичні кодекси у соціокультурній сфері включають питання поваги до моральних норм та цінностей суспільства; взаємовідносин з органами державної влади та міжнародними організаціями; етичні принципи діяльності на засадах чесності, відповідального ставлення до професії; запобігання шкоді та підтримку репутації професії; високі стандарти моральності фахівця та особистої відповідальності за дотримання взятих на себе зобов'язань; підвищення професійної кваліфікації; неконфліктність у межах професії та ззовні; запобігання конфлікту інтересів; недопущення порушення професійних етичних кодексів тощо.

Ключові слова: етичні кодекси, соціокультурна сфера, спільнота, саморегулювання, етичні кодекси у соціокультурній сфері, творча діяльність.

Постановка проблеми. Сьогодні етичні кодекси стали частиною соціокультурного життя. Прийняття ціннісно-нормативних документів у багатьох видах професійної діяльності у сфері культури стало звичайним явищем у практиці зарубіжних держав. Процес створення сучасних моделей етичних кодексів у сфері культури активізувався в середині ХХ століття, однак в Україні практика інституалізації моральної оцінки не набула належного поширення. Осмислення національних тенденцій закріплення ціннісно-нормативних постулатів з урахуванням досвіду зарубіжних держав та практик міжнародних організацій є важливим аспектом побудови громадянського суспільства в Україні, яке має базуватися перш за

все на довірі та добросовісності. Формування кола довіри до представників професій у сфері культури є надважливим, адже саме вони перш за все відповідальні як за смаки та вподобання окремого українця, так і за загальний рівень культури всього українського суспільства. Від якості роботи працівників культурної сфери залежать реалізація гуманітарної політики в державі, напрями її вдосконалення та перспективи розвитку, тому розуміння етичного скеровування професіоналів культурної сфери є підґрунтям для ретельного дослідження.

Мета статті полягає у визначенні особливостей формування змісту етичних кодексів у професійній діяльності фахівців соціокультурної сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Етичні кодекси – це осучаснена форма кодифікації моральних статусів особи у професійній діяльності. Так, А. Чумак зазначає: «На зміну традиційній кодифікації норм та принципів постала нова логіка нормативності з притаманною їй інституційно-організаційною регуляцією людської поведінки. Сучасний етап соціокультурного розвитку виводить на арену такий варіант «моральної юрисдикції», котрий засадничується мотивами відповідальності, справедливості, довіри, чесності та відкритості настанов цілепокладаючої людської діяльності» [1, с. 1]. У своїй роботі професіонал має керуватися саме статутами добросовісності та чесності щодо ведення діяльності у будь-якому виді соціокультурного простору. Саме ці моральні еталони викликають довіру та повагу з боку споживачів результатів такої діяльності. Етичні кодекси є збірками моделей практично-регулятивної поведінки. Вони допомагають визначитися з належною усталеною практикою відношення до професійної діяльності, багато в чому полегшують, а можливо, навпаки, ускладнюють її. О. Гончаренко відзначає: «Одним із видів діяльності саморегулювання є деталізація на професійному рівні певних етичних стандартів, правил поведінки, зосередження уваги на особливостях взаємовигідної співпраці між державними інституціями та суб'єктами підприємства у межах і порядку, які визначає закон» [2, с. 33]. Отже, підвищення зацікавленості в результатах «етичних», «моральних» надбань професіоналів від культури є важливим чинником розвитку суспільства. Формальним закріпленням «етичних міркувань» та саморегулюваності у певному виді культурної діяльності є саме етичний кодекс.

Проблематика прикладної етики у сфері культури – це належна реакція на творчий аспект цього виду діяльності, моральні дилеми та розрив між етичною рефлексією та практикою. Йдеться про відповідальність митця, діяча у сфері культури, мас-медіа через призму необхідного елемента його діяльності, а саме креативності у сучасному швидкоплинному світі.

Де межа донесення свого творчого бачення та потенціалу до споживачів творчих рефлексій? Етичний кодекс – це «правила гри» або інструкція з техніки безпеки? Як не перетнути межу суспільної моралі? Як розвивати загальну культуру у напрямі євроінтеграційних цінностей та не забути про власну самоідентифікацію? Як формувати власні українські ментальні цінності, культурний простір? Отже, завданням професійної спільноти у сфері культури є формування культурних вподобань на основі розуміння логіки моральних міркувань, добросовісності та інших етичних критеріїв.

У суспільстві з'явилося протиріччя між індивідуальною моральністю людини й моральним занепадом суспільних інститутів і професійної етики [3, с. 152]. Формування моральних імперативів відповідної спільноти у сфері культури покликано запобігти викликам сьогодення, створити гнучкий механізм діяльності конкретного представника для усунення можливостей порушення норм суспільної моралі, тому етичний кодекс є атрибутом певної професійної спільноти, який допомагає перетворити розрізнені бачення окремого фахівця щодо етики діяльності в узгоджені міркування цілої професійної корпорації. За допомогою етичних кодексів реалізується саморегулювання певної професійної діяльності. Створення етичних кодексів певної спільноти є важливим цивілізаційним кроком та фактором стандартизації, а також недопущенням порушення права на творчу діяльність. У науковій літературі зазначається, що «етичні кодекси мають являти собою інструменти розвитку професійної спільноти, а не виключно стримуючий засіб маніпуляції суспільною думкою з яскраво вираженим табууючим характером» [1, с. 8–9]. Саморегулювання у сфері культури у формі створення етичних кодексів здійснюється професійними спільнотами. Професійна спільнота є референтною групою в питаннях професійної етики, оскільки професіоналів об'єднує схожість поглядів на професійну культуру, тому почуття приналежності до певного об'єднання є важливим критерієм професійної ідентичності загалом та самоідентичності зокрема.

Під саморегулюванням можна розуміти властивість інноваційної культури, а саме задіяних у ній особистостей, у можливості на свій розсуд здійснювати креативний пошук та закріплювати його в певних результатах [4, с. 19]. Творча складова культури сприяє задіянню саморегулювальних механізмів, які полягають у самовпорядкуванні, саморозвитку, ініціативності, пошуку нових варіантів у вирішенні творчих завдань. Кожен різновид культурної діяльності наділений саморегулювальними властивостями у тому чи іншому ступені [5, с. 122]. Отже, етичні кодекси – це нормативна форма саморегулювання культури, яка інституалізується професійними спілками в межах їх спільного бачення та законодавства.

Відповідно до українського Класифікатора професій ДК: 003:2010 до працівників соціокультурної сфери відносять:

- 1) музикантів, співаків, танцюристів, радіо-, телеведучих, артистів та інших спеціалістів у сфері культури та мистецтва;
- 2) професіоналів в сфері архівної справи, музеєзнавства, бібліотечної справи, інформації та кінопрограм;
- 3) професіоналів в галузі художньої творчості тощо [6].

Створення етичних кодексів для професій у сфері культури та мистецтва є досить проблематичним як в Україні, так і за кордоном. Ухвалення ж етичних норм для інших працівників соціокультурної сфери є ознакою сучасних реалій.

Кодифікація етичних норм у соціокультурній діяльності відбувається на міжнародному рівні за допомогою прийняття відповідних етичних кодексів міжнародними урядовими та неурядовими організаціями (наприклад, Міжнародний моральний кодекс ICOM для музеїв, Кодекс професійної етики ICOM (1986 р.), Венеціанська хартія професійної етики реставратора (1992 р.), Міжнародний кодекс професійної етики торговців культурними цінностями). Досвід зарубіжних держав також надає окремі приклади схвалення етичних кодексів (зокрема, Етичний кодекс Американського інституту консервації історичних та художніх цінностей, Кодекс застосування принципу добросовісності використання у візуальному мистецтві, Моральний кодекс Американської науково-дослідницької асоціації мистецтва (ARARA) (1987 р.), Моральний кодекс художника Асоціації коледжів мистецтв США (CAA), Кодекс Американської асоціації кінокомпаній (1934 р.), Етичний Кодекс Канадської асоціації з консервації культурних цінностей і канадської асоціації професійних консерваторів, Етичний Кодекс Європейської Конфедерації організацій консерваторів-реставраторів, Етичний Кодекс Голландської асоціації професійних реставраторів (VeRes)). В Україні прийняті такі етичні кодекси, як Кодекс етики бібліотекаря української бібліотечної асоціації (2013 р.), Кодекс професійної етики антикварів. Світовий досвід надає нам приклади етичних кодексів працівників музеїв, театрів, закладів професійної підготовки художників, бібліотекарів, антикварів, працівників мас-медіа, кіноіндустрії тощо. До змісту етичних кодексів входять, як правило, критерії відповідності професіоналізму та добросовісності, правила надання певних послуг. Крім того, з огляду на те, що відповідні етичні кодекси створюються певними професійними спільнотами, які об'єднуються в окремих організаційних формах, наприклад за назвою «асоціація», «комітет», «рада», самі кодекси можуть містити певні правила щодо членства в такому об'єднанні та правила стосовно діяльності об'єднання загалом. Так, етичні кодекси у сфері культури можуть включати питання поваги до моральних норм та цінностей суспільства, взаємовідносини з органами державної влади та міжнародними організаціями, етичні принципи діяльності на засадах чесності, відповідального ставлення до професії, запобігання шкоді та підтримки репутації професії, високої моральності фахівця та особистої відповідальності за дотримання узятих на себе зобов'язань, підвищення професійної кваліфікації, неконфліктність у межах професії та ззовні, запобігання конфлікту інтересів, недопущення порушення професійних етичних кодексів тощо.

Так, у Кодексі музейної етики ICOM (International Council of Museums), затвердженому 21-ю Генеральною Асамблеєю Міжнародної ради музеїв 8 жовтня 2004 р. в Сеулі вміщені загальноприйняті принципи діяльності музейної спільноти. Факти членства в ICOM і сплати щорічних внесків до ICOM є підтвердженням прийняття правил Кодексу музейної етики ICOM [7]. Відповідно до вимог Кодексу музеї зобов'язані набувати, зберігати та популяризувати свої колекції як внесок до збереження природної, культурної та наукової спадщини. Колекції є важливим громадським надбанням, вони мають особливий правовий статус і захищаються міжнародним правом [7]. Працівники музейної сфери повинні дотримуватися загальноприйнятих стандартів і норм, а також захищати честь і гідність своєї професії. Вони повинні забезпечувати відвідувачів

від проявів протиправної або неетичної поведінки персоналу. Вони мають використовувати кожну слушну нагоду для інформування та просвіти громадськості щодо цілей, завдань та прагнень представників музейної справи задля кращого розуміння аудиторією внеску музеїв у розвиток суспільства [8]. Отже, в цьому прикладі бачимо, що до змісту міжнародних етичних стандартів входять як загальні положення щодо діяльності музеїв, набуття членства в об'єднанні представниками професії, так і професійні вимоги до працівників музею.

У Кодекс етичних принципів охорони й реставрації пам'яток, ансамблів та визначних місць включено засади належного проведення пам'яток охоронних заходів [9, с. 89]. Професійна етика «реставраційних професій» визначає поняття про добре, належне, моральну поведінку суб'єкта реставраційної діяльності.

В історичній ретроспективі має інтерес приклад функціонування етичного кодексу в кіноіндустрії США. Так, Кодекс Американської асоціації кінокомпаній (кодекс Хейса, англ. "Motion Pictures Production Code, Hays Code") було прийнято у 1930 р. Асоціацією виробників і прокатників фільмів, який згодом отримав статус національного стандарту моральної цензури кінематографа. Якщо фільм було знято не за цими стандартами, то фільм не випускався в прокат. Однак у 1967 р. він був скасований та замінений системою оцінки фільмів.

Одним із найбільших сучасних прикладів кодексів, діючих на території США, є Кодекс застосування принципу добросовісності використання у візуальному мистецтві. Під добросовісним використанням розуміється правова доктрина, яка визначає винятки із законодавства, що передбачають певні обмеження щодо використання захищеного авторського права без дозволу правоохоронного органу. Розробники Кодексу підкреслюють, що хоча він не може служити директивним документом для суду, проте він дає можливість суду ознайомитися з передовим досвідом у професійному середовищі перед прийняттям рішення [10, с. 89].

Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV встановлює правові основи захисту суспільства від поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль [11]. Зокрема, виробництво та обіг у будь-якій формі продукції порнографічного характеру, продукції, яка пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України, пропагує фашизм та неонацизм, принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою, інші шкідливі звички, в Україні забороняються [11]. Прийняті також інші закони, які обмежують виробництво та поширення продукції, а також надання послуг у соціокультурній сфері, зокрема Закон України «Про інформацію», Закон України «Про рекламу», Закон України «Про авторське право і суміжні права», тому етичні кодекси насамперед мають відповідати стандартам міжнародних договорів та національного законодавства.

В Україні прикладом етичної кодифікації у сфері культури може послугувати Кодекс етики бібліотекаря, який затверджено конференцією Української бібліотечної асоціації 26 листопада 2013 року. Метою Кодексу є визначення й втілення в життя принципів професійної етики бібліотечних працівників і всіх, хто забезпечує бібліотечно-інформаційне обслуговування. Цей Кодекс пропонує набір етичних положень і рекомендується для використання кожним бібліотекарем та інформаційним праців-

ником для гідного здійснення ними своєї професійної діяльності та підвищення ефективності виконання посадових обов'язків. Визначаються етичні стандарти щодо відповідальності особистості й суспільства, приватності, таємниці, прозорості, відкритого доступу та інтелектуальної власності, нейтральності, особистої чесності, професійних навичок, взаємини з колегами та працедавцями [12], оскільки результативність етичного впливу бібліотекаря на користувача багато в чому залежить від культури самого бібліотекаря, його етичних поглядів, розуміння обставин можливих порушень і вибору адекватних вчинку заходів впливу [13, с. 521].

У Кодексі професійної етики антикварів України визначено такі моральні еталони діяльності, як безумовна коректність, порядність у взаєминах з клієнтами й колегами, об'єктивність і неупередженість, компетентність і професіоналізм, пріоритет інтересів клієнта. Передбачено також, що всі відносини між учасниками антикварного ринку будуються на основі рівності, чесного ділового партнерства, поваги й захисту інтересів один одного та всього антикварного співтовариства загалом, дотримання моральних норм і загальноприйнятих суспільних цінностей. Також зазначено, що основними принципами, якими керуються антиквари у своїй діяльності, є принципи законності; професіоналізму та компетентності; рівності партнерства; авторитетності та взаємоповаги; конфіденційності [14].

Окремо хочеться акцентувати увагу на створенні професійних етичних кодексів у сфері мас-медіа, професійних журналістів. Крім того, слід наголосити на діяльності PR-фахівців. До нормативних інструментів у цій царині можна віднести Кодекс етики Міжнародної Асоціації бізнес-комунікаторів (IABC), Європейський кодекс професійної поведінки в галузі PR, Кодекс професійної поведінки Міжнародної асоціації зі зв'язків, Кодекс професійних стандартів Американського товариства публік релейшнз (PRSA). PR-фахівці у сучасному світі впливають на культурне середовище, яке створюється людиною, тому професійна етика PR-діяльності – це система конкретизованих моральних норм і принципів фахової діяльності, спрямована на встановлення на основі добросовісної та відвертої поінформованості, моральної комунікації та взаєморозуміння суб'єктів соціуму (органи влади, керівні особи держави, підприємства, організації, партії) з широкими колами громадськості задля досягнення соціального, політичного, економічного, психологічного, духовного добробуту громадянського суспільства [15, с. 131]. Журналісти повинні бути готовими до діалогу зі спільнотою щодо журналістської етики, публічно розкривати порушення етики у мас-медіа, дотримуватися етичних стандартів, задекларованих в етичних кодексах [16, с. 145].

Кодекс етики українського журналіста (схвалено з'їздом підписантів Етичного кодексу у м. Києві, жовтень 2013 р.) до моральних стандартів відносить таке: свобода слова та висловлювань є невід'ємною складовою частиною діяльності журналіста; служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства, є порушенням етики журналіста; журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини; журналіст не розкриває своїх джерел інформації, окрім випадків, передбачених законодавством України. Передбачені також такі положення за недотримання етичних вимог: відоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним з професійною журналістикою, піддається громадському осуду, може бути підставою для позбавлення прес-карти чи членства в професійних

спілках. Крім того, встановлено, що розгляд конфліктних ситуацій етичного та професійного характеру здійснює Комісія з журналістської етики [17].

Зарубіжна практика етичного стандартування журналістської діяльності надає досить деталізовані приклади регулювання. Водночас залежно від країни різняться ухвалення тих чи інших кодексів у професійній діяльності фахівців соціокультурної сфери. У деяких зарубіжних державах професійні спільноти визначають власну діяльність у сфері театру, кіноіндустрії тощо. З огляду на вплив медіа-продукту на становлення культури кожного українця варто було б розглянути можливість запровадження етичних кодексів у кіноіндустрії, телебаченні тощо.

Висновки. Отже, етичні кодекси у соціокультурній сфері – це нормативна форма саморегулювання культури, яка визначається професійними спілками в межах їх спільного бачення та законодавства. Етичні кодекси у соціокультурній сфері насамперед мають відповідати стандартам міжнародних договорів та національного законодавства.

Створення етичних кодексів певної спільноти у соціокультурній сфері є важливим цивілізаційним кроком та фактором стандартизації, водночас недопущення порушення права на творчу діяльність.

Етичні кодекси у соціокультурній сфері включають питання поваги до моральних норм та цінностей суспільства; взаємовідносин з органами державної влади та міжнародними організаціями; етичні принципи діяльності на засадах чесності, відповідального ставлення до професії; запобігання шкоді та підтримку репутації професії; високі стандарти моральності фахівця та особистої відповідальності за дотримання взятих на себе зобов'язань; підвищення професійної кваліфікації; неконфліктність у межах професії та ззовні; запобігання конфлікту інтересів; недопущення порушення професійних етичних кодексів тощо.

Література:

1. Чумак А. Етичні кодекси в контексті соціокультурної динаміки : автореф. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.07 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 21 с.
2. Гончаренко О. Конституційні засади саморегулювання господарської діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 28–36.
3. Панченко В. Етика. Естетика : навчальний посібник. Київ, ЦУЛ. 2014. 432 с.
4. Гоцалюк А. Роль саморегулювання у формуванні інноваційної культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2018. № 2. С. 16–20.
5. Goncharenko O., Neskorodzhena L. Self-regulation of culture: the role of public associations and electronic communication. *Herald National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*. 2018. № 4. P. 121–125.
6. Класифікатор професій ДК: 003:2010. URL: <http://www.dk003.com/?code=3> (дата звернення 12.01.2019).
7. ICOM code of ethics for museums. Paris : The Sans, 2006. 16 p.
8. Кодекс музейної етики ICOM. URL: <http://www.icom.in.ua/kodeks-muzejnoyi-etiki> (дата звернення 12.01.2019).
9. Кодекс етичних принципів охорони й реставрації пам'яток ансамблів та визначних місць (Коломбо, 1993 р.). Охорона культурної спадщини : збірник міжнародних документів. Київ, 2002.

10. The Code of Best Practices in Fair Use in the Visual Arts. URL: www.collegeart.org/programs/caa-fair-use/best-practices (дата звернення: 12.01.2019).
11. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 14. Ст. 192.
12. Кодекс етики бібліотекаря : затверджено конференцією Української бібліотечної асоціації 26 листопада 2013 р. URL: https://ula.org.ua/fileadmin/uba_documents/others_documents/doc_for_ubadoc/Code_of_Professional_Ethics_2013_Edited_Nov26.pdf (дата звернення: 12.01.2019).
13. Кравченко О., Грамм О. Етичний аспект культури бібліотечного обслуговування. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : четверта міжнародна науково-практична конференція (25 жовтня 2012 р.). Львів, 2012. С. 513–522.
14. Кодекс професійної етики антикварів України. URL: <http://ua.gau.kiev.ua/about/codex> (дата звернення: 12.01.2019).
15. Грицюта Н. Професійна етика PR-діяльності: сутність поняття, принципи. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2014. № 4. С. 130–135.
16. Сенюк А. Етичний аспект професійних стандартів української та зарубіжної журналістики. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 101. С. 143–146.
17. Кодекс етики українського журналіста (схвалено з'їздом підписантів Етичного кодексу у м. Києві, жовтень 2013 р.). URL: <http://uju.tv.ua/uk/codex.html> (дата звернення: 12.01.2019).

Hotsaliuk S. Legal regulation of codes of ethics in socio-cultural activity

Summary. The article defines the peculiarities of forming the content of ethical codes in the professional activity of specialists of socio-cultural sphere in Ukraine. Research methodology is applied dialectical, analytical, comparative law for the separation of content features in professional ethical codes of specialists socio-cultural sphere; functional and instrumental – the study of the role and influence of ethical codes on the development of self-regulation in the socio-cultural sphere. The scientific novelty is that for the first time the features of the content and role of ethical codes in the professional activity of specialists of the socio-cultural sphere in Ukraine have been researched. The study concludes ethical codes in the socio-cultural sphere – a form of self-regulatory culture that is defined by the trade unions within their common vision and legislation. Ethical codes in the socio-cultural sphere should, above all, comply with the standards of international treaties and national legislation. It is established that the adoption of codes of ethics in a community socio-cultural sphere is an important step in civilization and standardization factor while avoiding infringement of creative activity. It is determined that ethical codes in the socio-cultural sphere include questions: respect for moral norms and values of society; relations with state authorities and international organizations; ethical principles of activity on the principles of honesty, responsible attitude to the profession; preventing harm and maintaining a reputation for the profession; high moral standards of a specialist and personal responsibility for compliance with obligations assumed by him; professional development; no conflicts within the profession and outside; prevention of conflict of interests; prevention of violation of professional codes of ethics, etc.

Key words: ethical codes, socio-cultural sphere, community, self-regulation, ethical codes in the socio-cultural sphere, creative activity.